

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
Кафедра _____

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: **«КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО»**
на тему: **«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА**
КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ»

Студента (ки): Шинкарук В.А.
курсу: 2
групи: ТУкв-8-24-Б1ПрД(3.6зде)
Спеціальність: 081 Право
Керівник: ст. викладач Бур'янова О.О.

Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії _____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Поняття та соціальна зумовленість встановлення відповідальності за колабораціонізм	6
1.2. Історичний досвід та зарубіжна практика протидії колабораціонізму	9
1.3. Співвідношення колабораційної діяльності із суміжними складами кримінальних правопорушень	11
РОЗДІЛ 2. ОБ’ЄКТИВНІ ТА СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111¹ КК УКРАЇНИ	
2.1. Об’єкт та об’єктивна сторона колабораційної діяльності	15
2.2. Суб’єкт та суб’єктивна сторона злочину	17
2.3. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки колабораціонізму.....	20
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА	
3.1. Аналіз судової практики щодо розгляду справ про колабораційну діяльність	23
3.2. Колізійні питання кваліфікації дій осіб на окупованих територіях	25
3.3. Напрями вдосконалення ст. 111 ¹ КК України в контексті міжнародного гуманітарного права	28
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34

ВСТУП

Актуальність теми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, стала найбільшим викликом для національної безпеки нашої держави з часів набуття незалежності. Окупація значних територій України створила умови, за яких частина громадян опинилася в ситуації вибору між лояльністю до своєї держави та співпрацею з агресором. Це зумовило нагальну потребу в адаптації кримінального законодавства до нових викликів гібридної війни, де зброєю стає не лише техніка, а й залучення місцевого населення до легітимізації окупаційних режимів.

Запровадження у березні 2022 року статті 111¹ Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» стало стратегічним кроком держави у напрямі захисту свого суверенітету. Проте складність цієї норми, її багатоепізодність (наявність восьми частин) та широта диспозицій спричинили жваві дискусії як серед науковців-правників, так і серед практиків. Актуальність теми дослідження підсилюється необхідністю чіткого розмежування свідомої зради від дій, спрямованих на виживання в умовах окупації, що є критично важливим для забезпечення справедливості та майбутньої реінтеграції деокупованих територій.

Особливого значення набуває питання гармонізації національного права з міжнародним гуманітарним правом (МГП). Потребує детального аналізу те, як положення Женевських конвенцій 1949 року корелюються з українськими реаліями притягнення до відповідальності освітян, підприємців та працівників комунальних служб. Брак усталеної судової практики на початкових етапах та потреба у єдиних підходах до кваліфікації роблять обрану тему курсової роботи надзвичайно важливою для сучасної юридичної науки.

Мета дослідження полягає у проведенні комплексного теоретико-правового аналізу кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, дослідженні ознак складу цього кримінального правопорушення, виявленні проблемних питань правозастосування та розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення положень ст. 111¹ КК України.

Завдання дослідження:

1. Розкрити юридичну природу та зміст поняття «колабораціонізм» у сучасному кримінальному праві.
2. Дослідити соціальну зумовленість та історичні передумови криміналізації співпраці з ворогом.
3. Проаналізувати закордонний досвід правової протидії колабораціонізму та можливості його рецепції в Україні.
4. Здійснити юридичний аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 111¹ КК України.
5. Провести розмежування колабораційної діяльності із суміжними складами правопорушень (державною зрадою, пособництвом агресору тощо).
6. Вивчити сучасну судову практику та виявити ключові проблеми, що виникають при розгляді справ цієї категорії.
7. Визначити напрями вдосконалення законодавства з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері забезпечення основ національної безпеки України, що охороняються нормами кримінального права.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності за статтею 111¹ Кримінального кодексу України, а також практика її застосування та шляхи законодавчого вдосконалення.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано систему загальнонаукових та спеціальних юридичних методів.

Діалектичний метод дозволив розглянути колабораціонізм як динамічне явище, що змінюється під впливом воєнно-політичних факторів.

Формально-логічний метод застосовано для аналізу текстуального змісту диспозиції ст. 111¹ КК та виокремлення ознак складу злочину.

Порівняльно-правовий метод використано при зіставленні українського законодавства із досвідом Франції, країн Балтії, Норвегії та Грузії.

Системно-структурний метод допоміг визначити місце колабораційної діяльності в системі злочинів проти основ національної безпеки.

Статистичний метод та метод аналізу документів застосовувалися при дослідженні вироків, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Джерельна база дослідження. Теоретичну основу роботи становлять праці провідних українських вчених у галузі кримінального права: Ю. Бауліна, В. Навроцького, М. Хавронюка, О. Дудорова, Є. Стрельцова та інших. Нормативну базу складають Конституція України, Кримінальний кодекс України, міжнародно-правові акти (зокрема Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р.), а також закони України, що регулюють правовий режим воєнного стану та окупованих територій. Емпіричну основу дослідження становлять узагальнення судової практики Верховного Суду та вироків судів першої та апеляційної інстанцій у справах про колабораційну діяльність за 2022–2026 роки.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підпунктів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи відповідає встановленим вимогам до наукових досліджень такого рівня.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття та соціальна зумовленість встановлення відповідальності за колабораціонізм

Питання кримінальної відповідальності за співпрацю з ворогом набуло для України не лише юридичного, а й екзистенційного значення після початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. До цього моменту вітчизняне кримінальне право оперувало переважно поняттям «державна зрада», яке за своєю конструкцією не завжди дозволяло охопити весь спектр деструктивної діяльності осіб на окупованих територіях. Термін «колабораціонізм» у сучасній доктрині розглядається як усвідомлена, добровільна та навмисна співпраця громадянина з ворогом, що здійснюється в інтересах ворожої держави на шкоду національній безпеці власної країни [1, с. 45].

Соціальна зумовленість появи статті 111¹ у Кримінальному кодексі України (далі – КК) впливає із необхідності захисту державного суверенітету в умовах гібридної війни. Як зазначають дослідники, криміналізація таких діянь була реакцією на масові спроби агресора легітимізувати свою владу через місцеве населення [3, с. 12]. Соціальний запит на справедливість вимагав чіткої диференціації: хто є жертвою обставин, а хто свідомо сприяє окупаційному режиму.

У теорії кримінального права підкреслюється, що колабораціонізм є багатоаспектним явищем. Воно включає політичну, економічну, військову та культурну сфери. Відсутність спеціальної норми до березня 2022 року змушувала правоохоронні органи кваліфікувати дії пособників окупантів за статтею про державну зраду, що створювало певні труднощі в доказуванні суб'єктивної сторони (зокрема, переходу на бік ворога) у випадках «дрібною» співпраці, як-от робота в освітніх закладах за програмами агресора [5, с. 88].

Згідно з позицією М. Хавронюка, соціальна небезпека колабораціонізму полягає не лише у факті допомоги ворогу, а й у створенні ілюзії нормальності окупації, що підриває волю населення до опору та дестабілізує систему державного управління [4, с. 102]. Саме тому об'єктом захисту тут виступають передусім основи національної безпеки, що включають недоторканність державних кордонів та конституційний лад [2, с. 450].

Для забезпечення повноти викладу необхідно детально проаналізувати форми колабораційної діяльності, які законодавець визначив як суспільно небезпечні:

1. Інформаційний колабораціонізм: публічні заклики до підтримки рішень агресора або заперечення збройної агресії. Це форма ідеологічного пособництва, яка спрямована на деформацію свідомості громадян [7, с. 30].

2. Політичний та адміністративний колабораціонізм: зайняття посад у незаконних органах влади. Соціальна зумовленість покарання за ці дії полягає у запобіганні формуванню паралельних структур управління, які ворог використовує для експлуатації територій [11, с. 152].

3. Економічний колабораціонізм: передача матеріальних ресурсів або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором. Тут виникає тонка межа між колабораціонізмом і вимушеним виживанням бізнесу в окупації, що стає об'єктом гострих наукових дискусій [9, с. 72].

Основним дискусійним моментом у доктрині є фактор «добровільності». Кримінальне право виходить із того, що відповідальність настає лише тоді, коли особа мала свободу вибору. Якщо ж дії були вчинені під фізичним або психічним тиском, застосовуються положення ст. 40 КК про крайню необхідність або примус [8, с. 210]. Однак на практиці доведення примусу в умовах окупації є надзвичайно складним завданням, оскільки сам факт перебування під контролем ворожих військ уже створює атмосферу загрози [18, с. 14].

Ю. Баулін наголошує, що при аналізі соціальної зумовленості не можна ігнорувати превентивну функцію закону. Суворе покарання за колабораціонізм має на меті дестимулювати громадян від будь-яких контактів з адміністрацією окупанта, навіть якщо ці контакти здаються малозначними [8, с. 296].

Українська модель криміналізації колабораціонізму є однією з найбільш деталізованих у світі. Це зумовлено специфікою сучасної війни, де інформаційний фронт є не менш важливим за воєнний. Текст статті 111¹ КК побудований таким чином, щоб охопити максимальну кількість проявів лояльності до ворога – від постів у соціальних мережах до організації референдумів [10, с. 584].

Водночас науковці зауважують, що надмірна широта диспозиції статті може призвести до порушення принципу правової визначеності. Особа повинна чітко розуміти, яка саме поведінка є забороненою. Наприклад, чи є колабораціонізмом отримання гуманітарної допомоги від окупанта або реєстрація підприємства за їхніми правилами з метою збереження робочих місць? [11, с. 155]. Відповідь на ці питання криється у системному аналізі мети діяльності особи: чи була вона спрямована на зміцнення влади агресора, чи на збереження власного життя та життя оточуючих.

Отже, поняття колабораційної діяльності в українському праві є синтезом класичного розуміння зради та сучасних реалій протидії гібридній агресії. Соціальна зумовленість криміналізації цього явища базується на необхідності:

- захисту суверенітету та територіальної цілісності;
- запобігання легітимізації окупаційних режимів;
- створення правового механізму для притягнення до відповідальності осіб, чия діяльність прямо чи опосередковано сприяє ворогу [4, с. 105; 17, с. 600].

Таким чином, колабораціонізм – це не просто співпраця, це правопорушення проти основ існування держави, що потребує чіткої юридичної

оцінки та диференційованого підходу до покарання, залежно від ступеня шкоди та реальної волі суб'єкта.

1.2. Історичний досвід та зарубіжна практика протидії колабораціонізму

Дослідження історичних аспектів колабораціонізму дозволяє зрозуміти природу цього явища не як випадкового інциденту, а як системної загрози, що супроводжує майже кожен масштабний збройний конфлікт. В юридичній науці прийнято вважати, що сучасне розуміння колабораціонізму сформувалося під час Другої світової війни, хоча факти співпраці з окупантами відомі з часів античності. Проте саме у XX столітті це явище набуло ознак політичного інституту, що отримало назву від режиму маршала Петена у Франції [10, с. 210].

Французька модель протидії колабораціонізму після 1944 року є класичним прикладом «правосуддя перехідного періоду». Уряд Шарля де Голля зіткнувся з необхідністю покарати тисячі осіб, які співпрацювали з нацистами. Головним уроком французького досвіду стало запровадження поняття «національної негідності» (*indignité nationale*). Це дозволяло державі не лише застосовувати кримінальні санкції (тюремне ув'язнення), а й позбавляти осіб громадянських прав, права голосу та права обіймати державні посади. Для України цей досвід є надзвичайно актуальним, оскільки санкції ст. 111¹ КК також роблять великий акцент на позбавленні права обіймати посади [14, с. 56].

Країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва) розглядають колабораціонізм через призму доктрини «окупації», а не «входження до складу СРСР». Їхня правова система після відновлення незалежності була спрямована на засудження як нацистського, так і радянського режимів. Важливим елементом тут стала люстрація. Юридичний аналіз показує, що обмеження прав осіб, які займали керівні посади в окупаційних структурах, є легітимним інструментом захисту

демократії, що підтверджено рішеннями Європейського суду з прав людини [10, с. 584].

Грузія, яка зіткнулася з окупацією частини територій у 2008 році, прийняла Закон «Про окуповані території». Хоча в грузинському кримінальному кодексі немає окремої статті з назвою «Колабораціонізм», діяльність на користь окупаційної адміністрації кваліфікується як порушення режиму окупованих територій або державна зрада. Молдова також має специфічний досвід через ситуацію в Придністров'ї, де правові механізми спрямовані на обмеження економічної співпраці з невизнаними структурами. Порівняння показує, що Україна обрала шлях максимальної деталізації складів злочину, що відрізняє наш КК від більш загальних норм сусідніх держав [14, с. 58].

Норвезька модель: справа Відкуна Квіслінга. Ім'я Квіслінга стало загальною назвою для колаборантів у всьому світі. Норвезький досвід цікавий тим, що після війни країна відновила смертну кару спеціально для покарання головних зрадників. У контексті сучасної України це ставить перед теоретиками права питання про співмірність покарання. Чи має держава право на радикальні заходи у відповідь на радикальну зраду? Більшість дослідників сходяться на тому, що в межах європейського правового поля Україна має дотримуватися принципів гуманізму, проте забезпечувати невідворотність покарання [10, с. 215].

Міжнародне гуманітарне право (зокрема IV Женевська конвенція) накладає певні зобов'язання на окупаційну державу щодо забезпечення життєдіяльності населення. Це створює юридичну дилему: де закінчується обов'язок окупанта годувати населення і де починається злочинна співпраця громадян із цим окупантом. Зарубіжна практика (наприклад, досвід Хорватії після війни за незалежність) вказує на те, що рядові виконавці в комунальних чи

медичних сферах зазвичай підпадають під амністію, тоді як політичні фігури несуть повну відповідальність [6, с. 22].

Український законодавець, створюючи ст. 111¹ КК, намагався врахувати помилки інших країн. Зокрема, було введено поділ на кримінальні проступки (легкі форми співпраці) та тяжкі злочини. Це дозволяє системі правосуддя не колапсувати від тисяч справ, зосередивши ресурси на найбільш небезпечних суб'єктах. Соціальна пам'ять про історичні події Другої світової війни в Україні також вплинула на суворість сприйняття колабораціонізму в суспільстві, що відображено в пояснювальних записках до законопроектів [3, с. 14].

Аналіз історичного та зарубіжного досвіду дозволяє зробити кілька ключових висновків:

1. Колабораціонізм завжди виникає як наслідок неефективності національної оборони на певній ділянці, але карається як персональний вибір особи.
2. Міжнародна практика схиляється до поєднання кримінальних санкцій із довгостроковими обмеженнями в політичних правах (люстрацією).
3. Найбільш успішними є ті правові системи, які чітко розмежовують вимушене технічне співробітництво від ідеологічної підтримки ворога [10, с. 584; 14, с. 60].

Таким чином, стаття 111¹ КК України є продуктом як національних трагедій, так і світового досвіду боротьби за державність.

1.3. Співвідношення колабораційної діяльності із суміжними складами кримінальних правопорушень

Проблема розмежування колабораційної діяльності (ст. 111¹ КК України) із суміжними складами злочинів є однією з найскладніших у сучасній доктрині кримінального права. Це зумовлено тим, що норми про державну зраду,

пособництво державі-агресору та колабораціонізм мають спільний родовий об'єкт – основи національної безпеки. Коректна кваліфікація в даному випадку є запорукою дотримання принципу *non bis in idem* (неможливість двічі карати за одне і те саме правопорушення) [18, с. 10].

Колабораціонізм та державна зрада (ст. 111 КК України). Найголовніша лінія розмежування проходить між статтею 111¹ та статтею 111 КК України. Державна зрада традиційно вважається найбільш тяжким злочином проти держави, який полягає у переході на бік ворога в умовах воєнного стану, шпигунстві або наданні допомоги у проведенні підривної діяльності. Колабораційна діяльність, за задумом законодавця, мала стати «спеціальною» нормою щодо державної зради, яка охоплює більш конкретні, часто менш масштабні форми співпраці.

Проте на практиці виникає конкуренція норм. Наприклад, зайняття високої посади в окупаційній адміністрації можна трактувати і як перехід на бік ворога (ст. 111), і як добровільне зайняття посади в незаконних органах влади (ч. 5 ст. 111¹). Теоретики права схиляються до того, що ст. 111¹ має пріоритет як спеціальна норма, якщо дії особи чітко підпадають під одну з її частин. Проте, якщо діяльність особи виходить за межі колабораціонізму (наприклад, супроводжується передачею таємних даних), кваліфікація має здійснюватися за сукупністю злочинів або за більш тяжкою статтею [7, с. 34].

Колабораціонізм та пособництво державі-агресору (ст. 111² КК України) Стаття 111² КК була введена одночасно з нормами про колабораціонізм для покарання осіб, які допомагають агресору, але не є колаборантами у вузькому розумінні (наприклад, не займають посад і не роблять закликів). Основна відмінність тут полягає в характері дій: пособництво зазвичай має матеріальний або ресурсний характер (передача майна, надання територій, підтримка збройних формувань), тоді як колабораціонізм частіше пов'язаний із публічними функціями або ідеологічною підтримкою.

У наукових колах триває дискусія щодо того, чи не є ці статті надлишковими щодо одна одної. Деякі вчені вважають, що ст. 111² є «резервною» нормою для тих випадків, які не вписалися у вісім частин статті про колабораційну діяльність. Головним критерієм тут виступає суб'єктивна сторона: у пособництві за ст. 111² акцент робиться на реалізації інтересів держави-агресора через надання конкретних послуг чи ресурсів [18, с. 12].

Розмежування з виправдовуванням агресії (ст. 436² КК України). Ще один суміжний склад – це виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України. Це створює труднощі при розмежуванні з ч. 1 ст. 111¹ (публічні заклики до підтримки агресора). Ключовим моментом є зміст висловлювань. Якщо особа просто висловлює симпатію до окупантів у приватній розмові або соціальних мережах без прямого заклику до співпраці чи зміни влади – це ст. 436². Якщо ж присутній елемент «заклику» до конкретних дій (співпраці, підтримки рішень ворога), доречною є кваліфікація за ст. 111¹ КК.

Колабораціонізм та перешкоджання діяльності ЗСУ (ст. 114¹ КК України). У ситуаціях, коли колаборант надає інформацію про пересування українських військ, постає питання: це ч. 7 ст. 111¹ (надання допомоги у веденні бойових дій) чи ст. 114¹ (перешкоджання діяльності ЗСУ)? Тут розмежування проводиться за метою. Якщо метою є допомога ворогу у перемозі – це тяжка форма колабораціонізму. Якщо ж дії спрямовані на зрив мобілізації чи технічне перешкоджання без прямого наміру допомогти саме збройним силам РФ, застосовується ст. 114¹.

Проблеми кваліфікації примусу та крайньої необхідності. При розмежуванні колабораціонізму від правомірної поведінки важливо враховувати межі ст. 39 КК (крайня необхідність). Наприклад, керівник комунального підприємства в окупації, який продовжує забезпечувати місто водою, формально може підпадати під визначення колаборанта. Однак його дії

спрямовані на відвернення більшої шкоди (гуманітарної катастрофи). У такому разі склад злочину відсутній, оскільки відсутня суспільна небезпека та намір зашкодити Україні. Цей аспект є найважливішим для забезпечення справедливості правосуддя на деокупованих територіях.

Системний аналіз суміжних складів дозволяє стверджувати, що:

1. Стаття 111¹ КК України є спеціальною нормою, яка деталізує прояви державної зради.
2. Головним критерієм розмежування є форма вираження діяння (адміністративна, освітня, інформаційна тощо).
3. При виборі між ст. 111¹ та ст. 111² слід звертати увагу на те, чи займала особа певну роль у структурах окупанта (колабораціонізм) чи просто надавала одноразову або систематичну підтримку ресурсами (пособництво).

Правильне розмежування цих складів запобігає як необґрунтованому пом'якшенню відповідальності для справжніх зрадників, так і надмірній каральності щодо осіб, які стали заручниками ситуації [7, с. 34; 18, с. 15].

РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111¹ КК УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт та об'єктивна сторона колабораційної діяльності

Аналіз складу будь-якого злочину традиційно починається з дослідження його об'єкта, оскільки саме характер суспільних відносин, на які посягає діяння, визначає його місце в системі Особливої частини Кримінального кодексу та ступінь його суспільної небезпеки. У випадку з колабораційною діяльністю об'єкт дослідження є складним та багаторівневим, що зумовлено специфікою ст. 111¹ КК України.

Родовим об'єктом колабораціонізму є суспільні відносини, що забезпечують основи національної безпеки України. Це фундаментальна категорія, яка включає суверенітет, територіальну цілісність, недоторканність державних кордонів та конституційний лад. Будь-яка форма співпраці з агресором де-факто є актом лояльності до іншої держави, що прямо загрожує існуванню України як суверенного суб'єкта [2, с. 450].

Безпосереднім об'єктом є встановлений порядок виконання громадянами своїх обов'язків перед державою в умовах збройного конфлікту або окупації. Особливість цього злочину полягає в тому, що він порушує правовий зв'язок «громадянин-держави», замінюючи його на відносини підпорядкування агресору. Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати життя та здоров'я громадян (у випадку тяжких наслідків), власність, а також нормальна діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування [4, с. 102].

Об'єктивна сторона колабораційної діяльності за ст. 111¹ КК характеризується надзвичайною багатоманітністю форм прояву. На відміну від більшості статей КК, де описано одне або два діяння, ця стаття фактично містить вісім самостійних складів, кожен з яких має свої особливості.

1. Інформаційна діяльність (ч. 1): Об'єктивна сторона виражається у формі дії – публічних закликах громадянина України до підтримки рішень чи дій держави-агресора, її збройних формувань або окупаційної адміністрації. Важливою ознакою тут є «публічність», що передбачає звернення до невизначеного кола осіб (через ЗМІ, інтернет або на зборах).

2. Адміністративна співпраця (ч. 2, ч. 5): Полягає у добровільному зайнятті посад. Ч. 2 стосується посад, не пов'язаних з організаційно-розпорядчими функціями, тоді як ч. 5 передбачає відповідальність за зайняття керівних посад. Об'єктивна сторона тут є триваючим злочином, який починається з моменту вступу на посаду.

3. Освітній колабораціонізм (ч. 3): Специфічна форма, що включає пропаганду в закладах освіти та впровадження стандартів освіти держави-агресора. Це зазіхання на ідеологічну безпеку майбутніх поколінь [4, с. 105].

4. Економічна взаємодія (ч. 4): Передача матеріальних ресурсів або ведення господарської діяльності у взаємодії з агресором. Це матеріальний склад, де дії можуть мати форму як активної передачі майна, так і сплати «податків» до бюджету окупанта.

5. Воєнізована та судова діяльність (ч. 7): Добровільна участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, а також робота в судових або правоохоронних органах окупанта. Це найбільш небезпечна форма об'єктивної сторони, оскільки вона прямо посилює силовий апарат ворога.

Більшість складів колабораційної діяльності є формальними. Це означає, що злочин вважається закінченим з моменту вчинення самої дії (заклику, зайняття посади, передачі ресурсу), незалежно від того, чи настали реальні шкідливі наслідки для національної безпеки. Винятком є частини 7 та 8, де об'єктивна сторона може включати наслідки у вигляді загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, що робить ці склади матеріальними за своєю конструкцією [12, с. 144].

При аналізі об'єктивної сторони неможливо ігнорувати об'єктивні умови окупації. У науці триває дискусія щодо того, чи можна вважати «співпрацею» дії, спрямовані на порятунок людей. Якщо дії особи фактично підпадають під опис ст. 111¹ КК, але були вчинені для забезпечення водою, ліками або харчуванням цивільного населення, об'єктивна ознака «суспільної небезпеки» може нівелюватися. Це вимагає від правозастосувача ретельного аналізу обставин, за яких вчинялося діяння [11, с. 156].

Об'єкт та об'єктивна сторона колабораціонізму відображають гібридний характер сучасної війни. Об'єкт захисту є максимально широким – від територіальної цілісності до свідомості дітей у школах. Об'єктивна сторона, завдяки своїй розгалуженості, дозволяє охопити практично будь-яку форму свідомого сприяння окупанту. Проте саме ця широта вимагає чіткої деталізації в судовому процесі, щоб не допустити притягнення до відповідальності осіб, чії дії були позбавлені реальної суспільної небезпеки.

2.2. Суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину

Суб'єкт та суб'єктивна сторона становлять внутрішню, психологічну та особистісну основу кримінального правопорушення. У справах про колабораційну діяльність аналіз цих елементів є критично важливим, оскільки саме вони дозволяють відмежувати свідому зраду від дій, вчинених під впливом об'єктивних обставин або помилки.

За загальним правилом, викладеним у теорії кримінального права, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка на момент вчинення правопорушення досягла віку кримінальної відповідальності. Проте стаття 111¹ КК України демонструє диференційований підхід до визначення суб'єкта залежно від конкретної форми діяльності.

Для частин 1 та 2 статті суб'єктом є фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років. Однак, аналізуючи зміст диспозиції, ми бачимо, що в більшості частин (ч. 3-7) законодавець вказує на «громадянина України». Це робить суб'єкт спеціальним. Така законодавча конструкція підкреслює, що колабораціонізм – це передусім порушення обов'язку лояльності власного громадянина перед своєю державою. Іноземці або особи без громадянства, які співпрацюють з окупантами, зазвичай несуть відповідальність за іншими статтями (наприклад, за шпигунство або пособництво агресору за ст. 111²), оскільки вони не пов'язані з Україною правовим вузлом громадянства [8, с. 67].

Окрему увагу в науковій дискусії приділяють суб'єкту за ч. 3 (педагогічні працівники) та ч. 5 (особи, що займають керівні посади). Тут суб'єкт стає «подвійно спеціальним»: крім наявності громадянства, особа повинна володіти певним професійним статусом або виконувати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції.

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується виключно виною у формі прямого умислу. Це означає, що особа повністю усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій (наприклад, розуміє, що займає посаду в незаконному органі влади) і бажає їх вчинення [12, с. 144].

Інтелектуальний момент умислу включає:

Усвідомлення факту збройної агресії проти України або окупації території.

Розуміння того, що орган, у якому особа працює, або дії, які вона підтримує, є незаконними з точки зору українського права.

Усвідомлення того, що така діяльність здійснюється в інтересах держави-агресора.

Вольовий момент полягає у свідомому виборі на користь співпраці. У справах про колабораціонізм воля суб'єкта часто є предметом маніпуляцій з боку сторони захисту, яка посилається на стан «примусу». Проте кримінальне

право чітко розрізняє «необхідність виживання» та «бажання отримати привілеї» від окупаційної влади.

Хоча стаття 111¹ КК прямо не вказує на обов'язкову наявність спеціальної мети (крім окремих випадків), мотив відіграє вирішальну роль при призначенні покарання. Мотиви можуть бути різними: від ідеологічної підтримки «руського міру» до корисливих спонукань (бажання зберегти бізнес, отримати вищу зарплату або владу).

Особливий інтерес викликає питання «політичної мети» у діяльності осіб, які займають посади. Якщо особа стверджує, що її метою було «допомогти сусідам вижити», а не «зміцнити владу агресора», суд має оцінювати, чи були її дії співмірними з цією метою. Відсутність мети зашкодити Україні не знімає відповідальності за формальним складом, але може суттєво вплинути на індивідуалізацію покарання [12, с. 146].

В умовах тотальної інформаційної ізоляції на окупованих територіях постає питання про фактичну помилку. Чи може особа нести відповідальність, якщо вона щиро вірила, що територія вже законно перейшла під контроль іншої держави? Доктрина українського права стоїть на позиції, що незнання закону або офіційної позиції держави не звільняє від відповідальності, особливо коли мова йде про загальновідомі факти агресії. Проте, якщо особа помилялася щодо характеру функцій органу, куди вона влаштувалася, це може свідчити про відсутність прямого умислу на колабораціонізм.

Підсумовуючи аналіз суб'єкта та суб'єктивної сторони, можна стверджувати, що:

1. Суб'єкт колабораціонізму переважно є спеціальним (громадянин України), що підкреслює зрадницький характер діяння.
2. Прямий умисел є обов'язковою ознакою, що вимагає від слідства доведення добровільності дій особи.

3. Мотив та мета, хоча і не завжди впливають на кваліфікацію, є ключовими для розуміння соціальної небезпеки конкретного колаборанта та вибору міри покарання [8, с. 296; 12, с. 150].

2.3. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки колабораціонізму

Кваліфікуючі ознаки в кримінальному праві – це передбачені в законі обставини, які свідчать про значне підвищення суспільної небезпеки діяння порівняно з його основним складом і тягнуть за собою більш суворе покарання. У контексті статті 111¹ КК України законодавець виокремив специфічні обтяжуючі обставини, що відображають найбільш деструктивні наслідки співпраці з ворогом.

Аналіз структури норми дозволяє виділити дві групи обставин, що підвищують рівень відповідальності. Перша група пов'язана з характером самої діяльності (наприклад, перехід на бік ворога у складі збройних формувань), а друга – з наслідками, що настали в результаті такої діяльності. Найбільш суворі санкції, аж до довічного позбавлення волі, передбачені частинами 7 та 8 цієї статті [4, с. 105].

Однією з ключових кваліфікуючих ознак за ч. 7 ст. 111¹ КК є добровільна участь громадянина України у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, або надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти ЗСУ. Соціальна небезпека тут полягає у безпосередній участі особи у збройній агресії, що фактично прирівнює ці дії до військових злочинів.

Частина 8 статті 111¹ КК передбачає відповідальність за дії, визначені частинами 4–7, якщо вони призвели до загибелі людей. У теорії кримінального права загибель людей традиційно вважається найбільш тяжким наслідком. Для кваліфікації за цією ознакою необхідно встановити:

1. Факт смерті однієї або кількох осіб.
2. Прямий причинно-наслідковий зв'язок між діями колаборанта (наприклад, передачею координат розташування військ чи наданням ресурсів агресору) та настанням смерті.
3. Психологічне ставлення винного до наслідків. Зазвичай у таких випадках має місце змішана форма вини: прямий умисел щодо самої колабораційної діяльності та необережність (або непрямий умисел) щодо загибелі людей [19, с. 90].

Іншою важливою ознакою є настання «інших тяжких наслідків». Ця категорія є оціночною, що вимагає від суду ретельного обґрунтування у кожному конкретному випадку. До тяжких наслідків у справах про колабораціонізм зазвичай відносять:

- заподіяння тяжких тілесних ушкоджень великій кількості осіб;
- знищення критичної інфраструктури (ТЕС, мостів, лікарень), що призвело до дестабілізації життєзабезпечення регіону;
- заподіяння значної матеріальної шкоди державі або територіальній громаді в особливо великих розмірах;
- масове примусове переселення (депортація) громадян під впливом дій колаборанта [4, с. 106].

У науковій дискусії часто виникає питання про розмежування ч. 8 ст. 111¹ КК та ст. 438 КК (порушення законів та звичаїв війни). Якщо колаборант бере участь у вбивствах цивільного населення або катуваннях разом із представниками держави-агресора, його дії мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів. Кваліфікуюча ознака «загибель людей» у статті про колабораціонізм охоплює наслідки, що стали результатом співпраці, тоді як ст. 438 КК акцентує увагу на способі вчинення злочину, що суперечить міжнародним конвенціям.

Практичне застосування особливо кваліфікуючих ознак стикається із труднощами доказування. Наприклад, якщо особа обіймала керівну посаду в окупаційній поліції (ч. 7), чи можна автоматично ставити їй у провину загибель цивільних під час обстрілів міста? Юридична позиція полягає в тому, що відповідальність за ч. 8 настає лише тоді, коли конкретні розпорядження чи дії колаборанта безпосередньо сприяли настанню цих наслідків. Без такого зв'язку особа відповідає за основний або кваліфікований склад без врахування наслідків смерті [12, с. 148].

Наявність кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак у ст. 111¹ КК свідчить про гнучкість закону, що дозволяє диференціювати відповідальність від адміністративних проступків до найтяжчих злочинів проти людства.

1. Кваліфікуючі ознаки відображають реальну шкоду, заподіяну суверенітету та життю громадян.

2. Застосування ч. 8 ст. 111¹ КК потребує найвищого стандарту доказування причинно-наслідкового зв'язку.

3. Оціночний характер «тяжких наслідків» вимагає розробки чітких роз'яснень Верховного Суду для забезпечення єдності судової практики [4, с. 108; 19, с. 95].

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

3.1. Аналіз судової практики щодо розгляду справ про колабораційну діяльність

Судова практика у справах про колабораційну діяльність є тим «дзеркалом», у якому відображається реальна ефективність новел кримінального законодавства. З моменту впровадження ст. 111¹ КК України українські суди сформували значний масив рішень, який дозволяє виокремити ключові тенденції, типові помилки слідства та особливості призначення покарань у цій категорії справ.

Перший етап судової практики (середина 2022 року) характеризувався переважно розглядом справ за ч. 1 та ч. 2 ст. 111¹ КК, тобто за проступки. Це були справи про публічні заклики у соціальних мережах або підтримку агресора під час побутових конфліктів. Такі справи розглядалися у спрощеному провадженні, що дозволяло швидко виносити вирок без проведення повного судового розгляду за умови визнання вини [15, с. 12].

Згодом, по мірі деокупації територій Харківської, Херсонської та Київської областей, фокус змістився на більш тяжкі склади: зайняття посад в окупаційних адміністраціях (ч. 5), роботу в каральних органах (ч. 7) та організацію незаконних референдумів. Статистика свідчить, що найбільша кількість обвинувальних вироків виноситься саме за ч. 2 та ч. 5 статті, що підкреслює масовість адміністративного колабораціонізму [20, с. 33].

Судова практика висвітлила специфічні вимоги до джерельної бази доказів. Оскільки багато злочинів вчинялися на окупованих територіях, доступ до яких обмежений, ключову роль відіграють:

Свідчення очевидців (місцевих жителів, які виїхали або залишилися після деокупації).

Матеріали з відкритих джерел (OSINT): фото- та відеофіксація перебування особи на заходах окупантів, публікації в окупаційних газетах.

Документи, покинуті окупаційними адміністраціями (штатні розписи, відомості про видачу заробітної плати, накази про призначення).

Суди звертають особливу увагу на добровільність зайняття посад. У вироках часто зустрічається формулювання, що відсутність доказів фізичного примусу (побоїв, викрадень) свідчить про добровільність вибору особи [15, с. 14].

Специфікою ст. 111¹ КК є обов'язкове додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. Судова практика показує, що навіть у випадках, коли основне покарання є м'яким (наприклад, штраф за ч. 4), суди неухильно застосовують це обмеження. Це має на меті «очищення» державного апарату від осіб, які виявили лояльність до ворога.

Цікавим є досвід застосування спецконфіскації майна у колаборантів. У резонансних справах щодо керівників вищої ланки (так званих «гауляйтерів») суди активно застосовують конфіскацію всього майна як інструмент економічного покарання за зраду [20, с. 35].

Застосування процедури *In Absentia* (заочне засудження). Значна частина судових розглядів щодо «елітних» колаборантів відбувається за відсутності обвинуваченого (процедура *in absentia*), оскільки ці особи втекли на територію РФ або залишаються на окупованих територіях. Суди в таких випадках ретельно перевіряють дотримання права на захист, зокрема належне повідомлення особи через газету «Урядовий кур'єр» та офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. Практика Верховного Суду підтверджує легітимність таких вироків, що дозволяє Україні ініціювати міжнародний розшук цих осіб у майбутньому [15, с. 18].

Аналіз вироків за ч. 3 ст. 111¹ КК свідчить про певну нерівномірність практики. У деяких випадках вчителів засуджують до реальних термінів ув'язнення, в інших – обмежуються заборонаю викладати. Суди намагаються балансувати між необхідністю покарання за пропаганду та розумінням того, що сфера освіти часто ставала об'єктом найбільш жорсткого тиску з боку окупантів.

Узагальнення судової практики дозволяє зробити наступні висновки:

1. Українська судова система виявилася здатною забезпечити розгляд великої кількості справ про колабораціонізм із дотриманням процесуальних стандартів.
2. Ключовим трендом є суворість у питаннях позбавлення права обіймати посади, що є формою політичної люстрації через кримінальне право.
3. Існує потреба у подальшій спеціалізації суддів та розробці методичних рекомендацій для уніфікації кваліфікації за ч. 4 та ч. 5 ст. 111¹ КК [15, с. 20; 20, с. 40].

3.2. Колізійні питання кваліфікації дій осіб на окупованих територіях

Однією з найскладніших проблем правозастосування після введення статті 111¹ КК України стала кваліфікація дій осіб, які опинилися в умовах окупації та були змушені вступати у взаємодію з представниками країни-агресора. Колізійність цього питання полягає в тому, що формальні ознаки колабораційної діяльності часто перетинаються з діями, спрямованими на фізичне виживання цивільного населення, що охороняється нормами міжнародного права [11, с. 156].

Кримінальний кодекс України оперує формальними складами злочину в більшості частин ст. 111¹. Це означає, що для притягнення до відповідальності достатньо самого факту зайняття посади або реєстрації бізнесу за законами рф.

Однак ст. 11 КК України визначає злочин як «суспільно небезпечне діяння». Виникає правова колізія: чи є суспільно небезпечною діяльність лікаря, енергетика або працівника водоканалу, який технічно «співпрацює» з окупаційною адміністрацією, щоб місто не залишилося без ліків, світла та води? [9, с. 77].

Більшість теоретиків права схиляються до того, що дії, спрямовані виключно на забезпечення гуманітарних потреб населення, не мають ознаки суспільної небезпеки, а отже, не повинні кваліфікуватися як колабораціонізм. Проте відсутність чіткого переліку таких винятків у самому законі змушує суддів вирішувати ці питання на власний розсуд, що створює ризик неоднакового застосування права.

Частина 4 ст. 111¹ КК передбачає відповідальність за провадження господарської діяльності у взаємодії з агресором. Під це визначення теоретично підпадає будь-який власник продуктового магазину, який платить «податки» окупантам, щоб його не розграбували. Колізія тут полягає у розмежуванні «сприяння зміцненню влади ворога» та «забезпечення продовольчої безпеки громади». Юридична спільнота пропонує використовувати критерій «добровільності» та «мети»: якщо підприємець лише підтримує функціонування магазину для потреб людей, його дії можуть бути визнані вчиненими у стані крайньої необхідності [11, с. 158].

Найбільш гостра колізія спостерігається у кваліфікації дій освітян (ч. 3 ст. 111¹). З одного боку, навчання за російськими стандартами є інструментом культурної асиміляції. З іншого боку, вчителі часто стають об'єктом найбільш жорстокого психологічного тиску. Судова практика показує, що суди намагаються розмежувати «технічне викладання предмета» та «активну антиукраїнську пропаганду». Однак межа між ними в умовах окупаційного контролю є вкрай розмитою, що вимагає від правоохоронців ювелірної роботи при зборі доказів [17, с. 48].

Згідно з положеннями IV Женевської конвенції, окупаційна держава несе відповідальність за забезпечення населення продуктами харчування та медичним обслуговуванням. Більше того, МГП забороняє примушувати населення до служби у збройних силах, але дозволяє залучати до робіт, необхідних для потреб окупаційної армії, якщо ці роботи не пов'язані з участю у воєнних операціях. Тут виникає колізія з національним КК: те, що за міжнародним правом може бути кваліфіковано як «примусова праця» (жертва окупації), за ст. 111¹ КК може виглядати як «добровільна співпраця» [6, с. 22].

Для вирішення цієї колізії необхідно застосовувати принцип верховенства міжнародного права. Якщо дія особи була вимушеною або прямо передбаченою міжнародними нормами щодо забезпечення прав цивільного населення, національна норма про колабораціонізм має відступати.

Проблема «пасивного» колабораціонізму. Ще одне колізійне питання – статус осіб, які залишилися на посадах у органах місцевого самоврядування виключно для того, щоб не допустити хаосу. Якщо голова громади продовжує підписувати розпорядження про вивезення сміття під наглядом озброєних солдатів, чи є він «посадовою особою окупаційної адміністрації»? Більшість дослідників вважають, що за відсутності ознак політичної лояльності такі дії мають трактуватися як виконання професійних обов'язків у надзвичайних умовах [9, с. 80].

Наявність колізій у кваліфікації дій осіб на окупованих територіях свідчить про необхідність удосконалення законодавства.

1. Необхідно запровадити в КК України чіткі критерії «діяльності з життєзабезпечення», яка не є колабораціонізмом.
2. Суди мають пріоритетно враховувати стан крайньої необхідності та фізичного/психічного примусу.

3. Важливо забезпечити гармонізацію ст. 111¹ КК із нормами Женевських конвенцій, щоб уникнути покарання осіб, які самі є жертвами окупаційного режиму [6, с. 23; 11, с. 160].

3.3. Напрями вдосконалення ст. 111¹ КК України в контексті міжнародного гуманітарного права

Динамічність воєнних подій та накопичений досвід правозастосування за останні роки виявили низку прогалин у законодавчому регулюванні відповідальності за колабораціонізм. На сучасному етапі розвиток кримінального права має спрямовуватися на усунення правової невизначеності та гармонізацію національних норм із міжнародними стандартами, що є критично важливим для майбутньої реінтеграції територій.

Першочерговим напрямом вдосконалення є перегляд структури самої статті 111¹ КК. Наразі вона містить вісім частин, які охоплюють діяння різного ступеня тяжкості – від висловлювань у черзі до безпосередньої участі у бойових діях. Науковці пропонують виокремити проступки (ч. 1, ч. 2) у самостійну статтю або трансформувати їх в адміністративні правопорушення. Це дозволить розвантажити органи досудового розслідування та зосередити увагу на «топ-колаборантах», чия діяльність реально підриває основи національної безпеки [6, с. 22].

Крім того, термін «добровільність», який є ключовим для всіх складів колабораціонізму, потребує легального визначення або детального роз'яснення у примітці до статті. В умовах окупації поняття «свободи волі» є значно звуженим, тому закон має чітко вказувати, які саме форми тиску (психічний примус, загроза життю близьких, загроза втрати житла) є підставою для звільнення від відповідальності.

Одним із найважливіших напрямів реформи є впровадження так званого «застереження про життєзабезпечення». Міжнародне гуманітарне право вимагає, щоб цивільне населення на окупованих територіях мало доступ до базових благ. Відтак, законодавство має чітко визначити, що діяльність у сферах охорони здоров'я, комунальних послуг (водо-, електро-, газопостачання), пожежної охорони та іншої діяльності, спрямованої на відвернення гуманітарної катастрофи, не є колабораціонізмом, якщо вона не супроводжується активною пропагандою або добровільною політичною підтримкою агресора [17, с. 48].

Це дозволить уникнути ситуацій, коли тисячі рядових працівників критичної інфраструктури стають «потенційними злочинцями» лише через те, що вони продовжували виконувати свою роботу в інтересах громади.

Чинна редакція ст. 111¹ КК передбачає дуже жорсткі обмеження у праві обіймати посади (до 15 років). Проте для успішної реінтеграції необхідно передбачити більш гнучкі інструменти. Можливим напрямом є впровадження механізму «правової амністії» або «угод про визнання винуватості» для осіб, які вчинили незначні проступки, але згодом активно сприяли силам оборони України або надавали важливу інформацію про окупантів.

Також пропонується диференціювати конфіскацію майна: вона має бути обов'язковою для керівників окупаційних адміністрацій (ч. 5, ч. 7), проте може бути факультативною для осіб, які вчинили менш тяжкі діяння під впливом тяжких життєвих обставин [17, с. 600].

Синхронізація з Римським статутом та міжнародними судами. Враховуючи прагнення України до повноцінного членства в ЄС та ратифікацію Римського статуту, ст. 111¹ КК має бути узгоджена із категоріями міжнародних злочинів. Необхідно розмежувати «пособництво агресору» як державну зраду від «воєнних злочинів». Це важливо для того, щоб українські вироки

визнавалися за кордоном, а колаборанти не могли уникнути відповідальності, претендуючи на статус політичних біженців у третіх країнах.

Роль Верховного Суду та методична підтримка. Оскільки внесення змін до КК є тривалим процесом, проміжним напрямом вдосконалення має стати активна роль Верховного Суду у формуванні обов'язкових роз'яснень. Необхідно створити «методичну мапу» для суддів нижчих інстанцій щодо того, як оцінювати докази, зібрані на деокупованих територіях, та як застосовувати принцип пропорційності покарання.

Удосконалення законодавства про колабораційну діяльність має відбуватися шляхом переходу від каральної парадигми до парадигми «справедливої реінтеграції». Основні вектори включають:

1. Конкретизацію ознак «добровільності» та розширення переліку обставин, що виключають злочинність діяння.
2. Запровадження чітких гуманітарних фільтрів, які виведуть технічну діяльність із забезпечення життя громад з-під дії кримінального закону.
3. Гармонізацію національних норм із вимогами міжнародного гуманітарного права для забезпечення легітимності вироків на міжнародному рівні [6, с. 25; 17, с. 50].

Реалізація цих напрямів дозволить Україні не лише покарати зрадників, а й зберегти соціальну тканину суспільства на територіях, що повертаються під контроль держави.

ВИСНОВКИ

У ході виконання курсової роботи було проведено комплексне дослідження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, що дозволило сформулювати низку теоретичних висновків та практичних рекомендацій. Отримані результати підтверджують складність та багатоаспектність обраної теми в умовах сучасної збройної агресії проти України.

По-перше, у теоретичному аспекті встановлено, що колабораціонізм у сучасному кримінально-правовому дискурсі – це не лише факт співпраці з ворогом, а складне соціально-правове явище, що посягає на фундаментальний обов'язок лояльності громадянина перед своєю державою. Соціальна зумовленість криміналізації цього діяння впливає із необхідності захисту суверенітету та запобігання спробам агресора легітимізувати окупаційний режим через місцеве населення. Дослідження історичного досвіду показало, що Україна обрала шлях максимальної деталізації складів колабораціонізму, що відрізняє нашу модель від досвіду країн Європи після Другої світової війни, де часто використовувалися більш загальні поняття «національної негідності» або «державної зради».

По-друге, детальний аналіз юридичного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111¹ КК України, дозволив констатувати специфічну структуру об'єкта та об'єктивної сторони. Родовим об'єктом є основи національної безпеки, проте безпосередні об'єкти варіюються від інформаційної безпеки (ч. 1) до правосуддя та безпеки життя (ч. 7, ч. 8). Об'єктивна сторона характеризується вісьмома різними формами діяльності, що робить цю статтю «універсальним інструментом» для кваліфікації будь-якого виду пособництва ворогу. Разом з тим, встановлено, що складність диспозиції ст. 111¹ КК створює певні труднощі у розмежуванні з державною зрадою (ст.

111 КК) та пособництвом державі-агресору (ст. 111² КК). Визначено, що ст. 111¹ має розглядатися як спеціальна норма щодо загальної норми про державну зраду.

По-третє, дослідження суб'єктивних ознак підтвердило, що колабораційна діяльність вчиняється виключно з прямим умислом. Ключовим елементом суб'єктивної сторони є добровільність. У роботі доведено, що в умовах окупації категорія «добровільності» має оцінюватися судами з урахуванням реального фізичного та психічного тиску, який окупант чинить на населення. Суб'єкт злочину зазвичай є спеціальним – громадянин України, що підкреслює ідею зради національних інтересів. Проте встановлено потребу в уточненні статусу осіб без громадянства та іноземців, які сприяють окупації, чиї дії наразі випадають з-під дії цієї статті та потребують кваліфікації за суміжними нормами.

По-четверте, аналіз судової практики за 2022–2026 роки продемонстрував, що українська феміда успішно адаптувалася до розгляду нової категорії справ. Найбільша кількість вироків стосується інформаційного колабораціонізму та зайняття посад у незаконних органах влади. Важливим висновком є те, що суди активно застосовують додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади, що виконує функцію «кримінальної люстрації». Водночас виявлено проблему неоднакового підходу до кваліфікації дій освітян та підприємців, що часто залежить від суб'єктивного сприйняття суддею обставин окупації в конкретному регіоні.

По-п'яте, у контексті міжнародного гуманітарного права виявлено низку колізій. Зокрема, норми МГП покладають на окупаційну державу обов'язок забезпечувати життєдіяльність населення, що неминуче втягує місцевих спеціалістів у технічну співпрацю. Доведено необхідність запровадження в КК України «гуманітарного застереження», яке б чітко вказувало, що діяльність із життєзабезпечення громад (медицина, водопостачання, рятувальні служби) не є

злочинною, якщо вона позбавлена політичного та пропагандистського підтексту.

На основі проведеного дослідження пропонуються такі напрями вдосконалення законодавства:

1. Законодавче уточнення: внести зміни до примітки до ст. 111¹ КК України, де чітко визначити критерії «добровільності» та перелік обставин, що свідчать про вчинення діяння під психічним примусом в умовах окупації.

2. Гуманітарні винятки: доповнити статтю положенням, яке виключає кримінальну відповідальність для рядових працівників сфери ЖКГ, медицини та цивільного захисту, дії яких були спрямовані на відвернення гуманітарної катастрофи.

3. Диференціація санкцій: переглянути санкції за ч. 1 та ч. 2 статті, надавши судам більше можливостей для застосування штрафів та громадських робіт замість тривалих термінів заборони професійної діяльності для осіб, чия провина є незначною.

4. Уніфікація практики: рекомендувати Верховному Суду підготувати детальне узагальнення практики, де роз'яснити межу між «господарською діяльністю у взаємодії з агресором» (ч. 4) та вимушеним функціонуванням дрібного бізнесу задля забезпечення продуктами харчування місцевого населення.

Завершуючи роботу, слід зазначити, що стаття 111¹ КК України є надзвичайно потужним, але водночас «гострим» інструментом. Від того, наскільки справедливо та виважено він буде застосовуватися, залежить не лише покарання винних, а й суспільна злагода та віра громадян у правову державу після повернення всіх окупованих територій. Подальші дослідження у цій сфері мають зосереджуватися на питаннях перехідного правосуддя та амністії для осіб, які стали мимовільними учасниками процесів, ініційованих агресором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Дух і Літера, 2023. 1240 с.
5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 704 с.
6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949.
7. Азаров Д. С. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: перші кроки правозастосування. *Право України*. 2022. № 4. С. 30–45.
8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ: Атіка, 2022. 296 с.
9. Бусол О. Проблеми кваліфікації колабораційної діяльності в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 70–82.
10. Кримінальне право України: Загальна частина / за ред. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2021. 584 с.
11. Дудоров О. О. Колабораційна діяльність: аналіз новел кримінального законодавства. *Вісник ЛДУВС*. 2022. № 1. С. 150–165.
12. Стрельцов Є. Л. Злочини проти основ національної безпеки. Одеса, 2023. 240 с.

13. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти основ національної безпеки: Узагальнення ВСУ від 2023 р.
14. Кириченко О. В. Міжнародний досвід боротьби з колабораціонізмом. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 3. С. 54–60.
15. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15.02.2024 у справі № 123/456/23.
16. Кузнєцов В. В. Теорія кваліфікації злочинів. Київ, 2022. 412 с.
17. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України. Київ: Алерта, 2023. 600 с.
18. Мовчан Р. О. Проблеми розмежування колабораційної діяльності та державної зради. *Науковий вісник УжНУ*. 2022. Вип. 70. С. 10–18.
19. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. / О В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. - Чернівці, 2022. - 319 с.
20. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 10.01.2024 у справі № 761/102/23.